

NÁVRH KLASIFIKACE SOUDOBÝCH SOCIÁLNĚ-EKONOMICKÝCH PŘÍSTUPŮ K TEORII RŮSTU

Luděk Kouba, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně*

Úvod

Proč jsou některé země *tak* bohaté a jiné *tak* chudé? Tak zní „věčná“ otázka, jíž si kladou nejen ekonomové. Tato základní otázka vzápětí evokuje řadu dalších: Proč některé země v různých regionech dokázaly najít cestu ekonomického rozvoje a zvyšování životní úrovně svých obyvatel, zatímco jiné setrvávají v bludném kruhu chudoby? Co mají chudé země učinit pro to, aby se jim z tohoto kruhu podařilo vystoupit? Jaké jsou tedy klíčové determinanty dlouhodobého růstu?

Modelové teorie růstu hlavního proudu na tyto otázky nedávají přesvědčivé odpovědi.¹ Jak říká Douglas North, faktory, které jmenují mainstreamové teorie růstu jako inovace, úspory z rozsahu či akumulace kapitálu, nejsou příčinami růstu, ony jsou růst. Teorie růstu hlavního proudu ale nevysvětlují, proč v některých zemích dochází k inovacím či akumulaci, zatímco v jiných ne.

Řešení, které se nabízí, je obrátit pozornost k šířeji pojímaným alternativním konceptům. Ty vedle ekonomických faktorů věnují pozornost rovněž faktorům neekonomickým. V tomto textu je široká skupina alternativních konceptů označována jako sociálně-ekonomické přístupy k teorii růstu. Předznamenejme, že v soudobé ekonomii mají tyto přístupy obvykle blízko nové institucionální ekonomii. S jednoznačnějšími soudy bychom však měli být nanejvýš opatrní. Již při letném studiu této dynamicky se rozvíjející oblasti ekonomického výzkumu si totiž nelze nepovšimnout její značné neutříděnosti a nepřehlednosti; v souvislosti s nejednotnou terminologií, popřípadě i různým obsahem přiřazovaným jednotlivým pojmům lze hovořit snad až o terminologickém „chaosu“. Posláním předloženého textu je tedy vnést do popisované oblasti soudobé sociálně-ekonomické teorie růstu určitý řád.

Cílem tohoto příspěvku je nabídnout na základě relevantního kritéria návrh klasifikace soudobých sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu a následně klasifikované přístupy charakterizovat. Danému cíli je podřízena struktura textu. V úvodní části je zařazen komentovaný přehled alternativních klasifikací (často spíše implicitních), které lze identifikovat v soudobé literatuře stojící mimo hlavní proud ekonomického myšlení; tento přehled ústí v závěr, že explicitní, věrohodná klasifikace soudobých pří-

* Výsledky uvedené v příspěvku jsou součástí výzkumného záměru VZ MSM 6215648904 „Česká ekonomika v procesech integrace a globalizace a vývoj agrárního sektoru a sektoru služeb v nových podmínkách evropského integrovaného trhu“, tématického okruhu 01 „Makroekonomická a mikroekonomická výkonnost české ekonomiky a hospodářsko-politická opatření vlády ČR v podmínkách evropského integrovaného trhu“ realizovaného za finanční podpory ze státních prostředků prostřednictvím MŠMT.

1 Argumentace tohoto tvrzení není účelem tohoto příspěvku, blíže např. viz Kouba (2007)

stupů sociálně-ekonomické teorie růstu doposud neexistuje. Druhá a třetí část obsahují argumentaci volby třídícího kritéria a vlastní návrh klasifikace soudobých sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu. Čtvrtá a pátá část následně přinášejí charakteristiky klasifikovaných přístupů, a to včetně uvedení významných či zajímavých příspěvků a tedy i včetně přiřazení soudobých autorů jednotlivým přístupům.

1. Alternativní klasifikace teorií růstu v soudobé literatuře

Relativně obsáhlý komentovaný přehled alternativních přístupů k teorii růstu lze objevit v článku, jehož autory jsou D. Acemoglu, S. Johnson a J. Robinson (2004). První přístup, ke kterému se hlásí i samotní autoři, spočívá ve zdůraznění významu ekonomických institucí. Jádrem tohoto přístupu je hypotéza, že lidé sami rozhodují o organizaci společnosti, čímž de facto určují její (ne)prosperitu. Některé způsoby organizace společnosti podněcují ochotu lidí k úsporám, inovacím, podstupování rizika, učení se a vzdělávání se nebo i k poskytování veřejných statků; jiné naopak ne. Mezi stoupenci této argumentace zmiňují autoři mj. již A. Smithe či J. S. Milla. Druhé z alternativních vysvětlení ztotožňují Acemoglu, Johnson a Robinson s existencí přírodních faktorů. Představitelé tohoto přístupu, např. G. Myrdal nebo J. Sachs, zdůrazňují rozdíly geografické, klimatické a ekologické a zdůvodňují jimi odlišné preference a příležitosti jedinců v jednotlivých společnostech. Autoři označují tento široký přístup jako *geografickou hypotézu*. V jeho rámci rozlišují tři základní verze, z nichž každá zdůrazňuje jiný mechanismus dopadu geografie na prosperitu společnosti; jejich společným závěrem je pak tvrzení, že tropické podnebí je příčinou chudoby zemí třetího světa oproti bohatým zemím mírného pásu. Třetí fundamentální vysvětlení dlouhodobého hospodářského růstu je založeno na myšlence, že různé společnosti mají díky odlišným historickým zkušenostem či náboženství jinou kulturu. Acemoglu, Johnson a Robinson uvádějí, že kultura je v rámci tohoto přístupu vnímána jako klíčová determinanta hodnot, preferencí a přesvědčení jednotlivců i celé společnosti. Tyto kulturní rozdíly potom hrají stěžejní úlohu v ekonomických procesech. Nejslavnějším příspěvkem propojujícím kulturu a ekonomickou výkonnost je Weberovo zdůraznění významu protestantské etiky pro rozvoj kapitalismu (1930). Dodejme, že Acemoglu, Johnson a Robinson zmiňují ještě čtvrtou hypotetickou determinantu ekonomické výkonnosti – některé národy jsou bohaté především proto, že měly štěstí.

Podobně D. Rodrik, A. Subramanian a F. Trebbi (2002) uvádějí, že existují tři alternativní vysvětlení, resp. hlubší determinanty hospodářského růstu. Jako první jmenují teorii, která považuje za klíčový faktor růstu geografii (Sachs). Druhá myšlenková linie staví na úloze mezinárodního obchodu coby motoru hospodářské dynamiky. Klíčem k růstu je tržní integrace, naopak její překážky jsou hlavní příčinou nekonvergence chudých a bohatých regionů světa (J. Frankel a D. Romer). Třetí skupina vysvětlení, kterou Rodrik, Subramanian a Trebbi popisují, se zaměřuje na instituce, a to zejména na význam vlastnických práv a zákonných pravidel (Hall a Jones, Acemoglu, Johnson a Robinson).

D. Dollar a A. Kray (2002) staví proti sobě dvě alternativní vysvětlení dlouhodobého růstu: první z nich zdůrazňuje význam institucí (opět Hall a Jones, Acemoglu, Johnson a Robinson), druhé význam obchodu (Frankel a Romer).

Polemiku s názory Acemoglua, Johnsona a Robinsona představuje článek, jehož autory jsou E. Glaeser, R. La Porta, F. Lopez-de-Silanes a A. Shleifer (2004). Autoři v tomto textu netypicky rozlišují dva široké přístupy k otázce, jak podnitit hospodářský růst. První přístup podle nich zdůrazňuje potřebu ustanovit demokracii a další omezení vlády jako mechanismus pro zajištění vlastnických práv. Politická omezení budou následována investicemi do lidského a fyzického kapitálu, jejichž důsledkem bude ekonomický růst. Takto vymezený *institucionální pohled* reprezentuje podle Glasera, La Porty, Lopez-de-Silanes a Shleifera především D. North, příspěvky Halla a Jonese či Acemoglua, Johnsona a Robinsona, ale také J. Buchanan a G. Tullock; dodejme, že zařazení dvou zakladatelů teorie veřejné volby není v daném kontextu právě šťastné. Druhý definovaný přístup je podle čtveřice autorů založen na opačné myšlence: růst důchodu a lidského kapitálu vede k institucionálním zlepšením. Původ tohoto *rozvojového pohledu* připisují S. M. Lipsetovi. Ten věřil, že vzdělání lidí budou řešit rozpory spíše vyjednáváním a hlasováním než cestou násilí. V duchu tohoto přístupu lze lidský a společenský kapitál získat i prostřednictvím politik, které provádějí diktátoři, viz příklady zemí jako Čína, Korea nebo Tchaj-wan.

Zcela striktní v akcentování institucí coby klíčového kritéria klasifikací přístupů k teorii růstu je C. Mantzavinos (2001). Mantzavinos přímo hovoří o existenci dvou *teorií ekonomického rozvoje: ne-institucionální teorii a institucionální teorii*. Moderní ne-institucionální teorie vznikala ve dvou vývojových fázích, jimiž jsou neoklasická teorie růstu a teorie endogenního růstu. Druhou z těchto fází označuje Mantzavinos za *intelektuálně přitažlivější*, přesto však vůči ní formuluje zásadní výhrady. Vedle dalších upozorňuje Mantzavinos na skutečnost, že firmy se při svém rozhodování o aktivitách výzkumu a vývoje rozhodují pod vlivem *řady společenských pravidel*.

S. Engerman a K. Sokoloff (2003) vycházejí z rozlišení faktorů ovlivňujících hospodářský růst na faktory ekonomické a neekonomické. Mezi ekonomické faktory zařazují přírodní zdroje, komparativní výhody v mezinárodním obchodu, klima, kolonialismus či demografické změny. Na těchto faktorech podle Engermana a Sokoloffa staví tzv. ekonomická vysvětlení.² Ta současně explicitně neříkají téměř nic o úloze neekonomických faktorů a institucí, byť to neznamená, že nejsou v těchto konceptech implicitně obsaženy. Neekonomické faktory dělí Engerman a Sokoloff do tří kategorií: kulturní, politické a institucionální. Mezi kulturní faktory řadí náboženství, podnikatelského ducha a rozšiřování znalostí, vůli objevovat nové výrobní postupy a technologie, otevřený vzdělávací systém, rodinu a příbuzenské vztahy, preference mezi prací a volným časem, časové preference určující vzájemný poměr úspor a spotřeby i další (Weber, Sombardt). Poslední dobou však podle Engermana a Sokoloffa dochází v rámci institucionálního přístupu k ústupu od kulturní hypotézy a v centru pozornosti se ocitá přístup inspirovaný myšlenkami D. Northa. Z neekonomických faktorů tohoto typu dále zmiňují rozsah společenského kapitálu nebo míru demokracie. Engerman a Sokoloff konstatují, že argumentace autorů zdůrazňujících význam institucionálního rámce je poněkud odlišná, než těch, kteří vyzdvihují důležitost kultury; přesto však je oběma těmito pohledům společné, že znamenají rozšíření teorie růstu o neekonomické faktory. Finálně Engerman a Sokoloff shrnují, že v rámci ekonomické teorie všeobecně došlo k významnému posunu oproti období 50. až 70. let 20. století, kdy

2 Tedy v podstatě teorie růstu ekonomie hlavního proudu.

v literatuře věnované teorii růstu zcela dominovaly úzce ekonomické faktory. Zcela ne-institucionální či anti-institucionální vysvětlení ekonomického růstu již dnes Engerman a Sokoloff nepovažují za možné. Debata o relativním významu institucionálních a neinstitutcionálních faktorů však podle nich pokračuje.

Spíše implicitně obsažené klasifikační prvky teorie růstu lze dále vyzozorovat například v textech R. Halla a Ch. Jonese (1996, 1999), M. Olsona (1996) nebo F. Zakarii (2005).

Již z tohoto výchozího přehledu je zřejmé, že otázka klasifikace soudobé alternativní teorie růstu je vysoce problematická. Zásadním problémem je nekonzistentní používání pojmů. Obzvláště závažným příkladem je zavádějící interpretace nejcitovanějšího pojetí institucí D. Northa³. Většina soudobých příspěvků zabývajících se sociálně-ekonomickými přístupy k teorii růstu uvádí právě tuto klasickou Northovu definici. V další argumentaci však zpravidla Northovo pojetí institucí zásadním způsobem deformují bezvýhradnou akcentací úlohy formálních institucí; z výše citovaných příspěvků to platí o textech Acemoglua, Johnsona a Robinsona, Engermana a Sokoloffa nebo Rodrika, Subramaniana a Trebbiho. Zarážející je, že někteří autoři blízcí nové institucionální ekonomii (Acemoglu, Johnson, Robinson, M. Olson) dokonce staví proti sobě *institucionální* a *kulturní* hypotézu, resp. zcela marginalizují význam *kultury* pro ekonomický rozvoj. Přitom z historického pohledu je *kultura* jedním z tradičních témat široce vymezené institucionální ekonomie.

Rovněž je na místě připomenout, že v uvedeném přehledu alternativních klasifikací teorií růstu (či spíše náznaků těchto klasifikací), nenalzáme explicitně vyjádřené třídící kritérium. S vysokou mírou abstrakce lze říci, že obecné třídící kritérium implicitně obsahují příspěvky Engermana a Sokoloffa (ekonomické vs. neekonomické faktory), resp. Mantzavinose (institutcionální vs. neinstitutcionální pohled). V obou případech se ovšem nejedná o klasifikaci *sociálně-ekonomické* teorie růstu, nýbrž o základní utřídění *teorie růstu* jako takové. V případě dalších citovaných klasifikací potom třídící kritérium chybí; v tomto ohledu se tedy jedná spíše o více či méně přesvědčivý výčet alternativních konceptů bez hierarchického a funkčního utřídění. Vrátime-li se zpět k sociálně-ekonomické teorii růstu, na základě provedené analýzy tématické literatury lze konstatovat, že klasifikace soudobých sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu doposud neexistuje. Proto lze i volbu klasifikačního kritéria v této oblasti ekonomického výzkumu vnímat jako svého druhu „pionýrský“ počín.

2. Volba třídícího kritéria

Úvodem je třeba zdůraznit, že v tomto textu je hledáno třídící kritérium pro klasifikaci *sociálně-ekonomických* přístupů k teorii růstu. To znamená, že se jedná o přístupy,

3 North (1990) vymezuje instituce jako lidmi vytvářená omezení determinující politické, ekonomické a sociální vztahy. Tato omezení jsou tvořena formálními pravidly (ústava, zákony, vlastnická práva) a neformálními omezeními (tabu, zvyky, tradice, normy chování, konvence). North zdůrazňuje požadavek vynutitelnosti formálních i neformálních pravidel, čehož může být dosaženo vlastním ustanovením kodexů chování, represí anebo sociálními sankcemi či donucením. Podle autora byly instituce navrženy, aby zavedly řád a snížily nejistotu při dosahování cílů v rámci politické, ekonomické a společenské směny. Smyslem institucí je tedy zajišťovat základní uspořádání směny a lidské organizace. North dále odlišuje instituce od organizací: instituce představují pravidla hry, zatímco organizace jednotlivé hráče.

které *společně* představují alternativu vůči teoriím růstu ekonomie hlavního proudu, *společně* zdůrazňují potřebu širšího pojetí teorie růstu a mají i řadu dalších dílčích *společných* znaků (především v oblasti metodologie). Naším úkolem je identifikovat natolik obecné kritérium, které by umožnilo logické a funkční utřídění jednotlivých myšlenkových konceptů této oblasti teorie růstu na základě dominantního charakteristického znaku.

Na základě obsáhlého studia literatury zabývající se alternativními přístupy k teorii růstu jsme dospěli k závěru, že v úvahu připadají dvě možná klasifikační kritéria. Prvním je klasifikace dle směrů ekonomického myšlení. Pravdou je, že v literatuře se lze setkat s použitím terminologie *teorie růstu nové institucionální ekonomie* nebo *teorie růstu nové politické ekonomie*. Přiřazení jednotlivých přístupů teorie růstu jednotlivým směrům ekonomického myšlení však naráží na několik zásadních problémů. Do společné skupiny problematických aspektů lze zařadit dosavadní neutříděnost tzv. nových institucionálních směrů (ekonomická analýza práva, ekonomie vlastnických práv, ekonomie transakčních nákladů, ekonomie důvěry, kliometrie, konstituční politická ekonomie, nová historie institucí i další), jejich často nízkou vyprofilovanost, popř. vzájemné překrývání. Částečným řešením těchto problémů se jeví být hierarchizace nových institucionálních směrů se zdůrazněním dominantního postavení nové institucionální ekonomie a přiznání historicky zdůvodněné svébytnosti nové politické ekonomie.⁴ V tomto momentě jsme ovšem konfrontováni se skutečností, že na půdě nové institucionální ekonomie se profilují dva alternativní přístupy k teorii růstu, přičemž první z nich, „převažující proud“ sociálně-ekonomické teorie růstu, má na základě řady charakteristik blíže k příspěvkům autorů řazených zpravidla do nové politické ekonomie, než k alternativnímu přístupu v rámci nové institucionální ekonomie (což se promítá například ve zmíněné konfrontaci *institucionální* a *kulturní* hypotézy).

Za relevantní třídící kritérium klasifikace soudobých sociálně-ekonomických přístupů jednoznačně považujeme navržené kritérium – *pojetí institucí*. Argumentací volby tohoto kritéria jsou následující pasáže příspěvku.

3. Původní klasifikace soudobých sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu na základě kritéria pojetí institucí

Základní diferenciací vnímání institucí v soudobých sociálně-ekonomických přístupech k teorii růstu v zásadě odpovídá alternativním pojetím institucí, tak jak se vyvinula v rámci více než stoleté evoluce široce pojaté institucionální ekonomie, resp. amerického institucionalismu a posléze nové institucionální ekonomie. Dle tohoto hlediska lze v rámci sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu historicky rozlišovat tři základní proudy: proud zdůrazňující prioritně úlohu neformálních institucí, nejvíce rozpracovaný proud vycházející převážně z formálního pojetí institucí („převažující proud“) a časově nejmladší *northovský* proud vycházející z konceptu path dependency a upozorňující na význam kompatibility formálních a neformálních institucí.

První ze jmenovaných proudů v podstatě koresponduje s přístupem, který Acemoglu, Johnson a Robinson (2004) nazývají *kulturní hypotézou*. Zatímco v minu-

4 Blíže k problematice utřídění nových institucionálních směrů viz Kouba (2008).

losti vznikala v rámci tohoto proudu řada respektovaných příspěvků, je třeba jasně říci, že v soudobé literatuře je zdůrazňování úzce vymezených neformálních institucí jako klíčové determinanty dlouhodobého ekonomického růstu marginální záležitostí.

V dalším textu zaměříme pozornost na zbývající dva *soudobé* přístupy sociálně-ekonomické teorie růstu. Přístup vycházející převážně z formálního pojetí institucí přitom budeme dále členit na dva široké bloky; podle toho, zda je prioritně zdůrazňován význam politických institucí – zde se jedná zejména o myšlenky, které lze přiřadit nové politické ekonomii, nebo zda je prioritně zdůrazňován význam ekonomických institucí – tento proud je v textu označován také jako „převažující proud“ sociálně-ekonomické teorie růstu.

Na základě kritéria pojetí institucí lze vytvořit následující klasifikaci soudobých sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu:

- sociálně-ekonomické přístupy k teorii růstu založené na formálním pojetí institucí
 - přístup primárně zdůrazňující význam politických institucí
 - přístup primárně zdůrazňující význam ekonomických institucí
- teorie růstu nové institucionální ekonomie založená na northovském konceptu path dependency.

4. Soudobé sociálně-ekonomické přístupy k teorii růstu založené na formálním pojetí institucí

Hlavní charakteristické znaky příspěvků, jež lze zařadit mezi sociálně-ekonomické přístupy k teorii růstu založené na formálním pojetí institucí, jsou následující:

- Hlavním charakteristickým znakem všech zařazených příspěvků je, že vycházejí z formálního pojetí institucí; ať už vyjádřeného explicitně či pouze implicitně.
- Instituce mohou mít charakter jak politický, tak ekonomický; politické a ekonomické instituce přitom působí společně, vzájemně se doplňují a ovlivňují.
- Zdůrazňují význam institucí vytvářejících motivace k produktivním činnostem, resp. odrazujících od činností kořistnického charakteru (vyhledávání renty, korupce, morální hazard apod.).
- Za zcela klíčovou instituci považují systém vlastnických práv; ta by měla být *jednoznačně* definovaná a *dobře* vymahatelná.
- Pozornost věnují diskusi zejména následujících vlastností institucí: endogenity, resp. exogenity, stability, flexibility, adaptability.
- V rámci sociálně-ekonomické teorie růstu relativně inklinují k transferu (některých) formálních institucí; přesto nelze hovořit o shodě na existenci jediného *ideálního* institucionálního uspořádání.
- Kladou silný důraz na empirické ověřování formulovaných myšlenek za pomoci užití kvantitativních metod.
- Vztah k neformálním institucím je obvykle neutrální – nezmiňují je, popř. explicitně zpochybňují jejich význam; někteří autoři dokonce staví *institucionální* a *kulturní* hypotézu proti sobě.
- V souvislosti s akcentací politických, resp. ekonomických institucí lze rozlišit dva základní proudy v rámci sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu založených na formálním pojetí institucí; tyto proudy lze přiřadit nové politické ekonomii, resp. nové institucionální ekonomii.

- Teorii růstu nové institucionální ekonomie vycházející z formálního pojetí institucí lze označit jako soudobý „převažující proud“ sociálně-ekonomické teorie růstu; její významné příspěvky usilují o vytvoření přesvědčivé teorie institucí.
- Mezi hlavní témata příspěvků přiřazovaných nové politické ekonomii patří analýza charakteru politického režimu, míry demokracie, politických a ekonomických svobod, míry politické (ne)stability, nerovnoměrnosti rozdělení důchodů, výkonnosti byrokracie, resp. diskuse významu těchto faktorů ekonomického růstu; závěry jednotlivých příspěvků přiřazovaných nové politické ekonomii jsou často protichůdné.

Je třeba zdůraznit, že oba dílčí proudy v rámci sociálně-ekonomické teorie růstu založené na formálním pojetí institucí k sobě mají vzájemně blízko a v řadě ohledů se metodologicky, tematicky i personálně prolínají. Teorie růstu nové politické ekonomie i teorie růstu nové institucionální ekonomie založená na formálním pojetí institucí se zabývají podobnými otázkami, rozdíl spočívá často spíše v míře akcentu jednotlivých témat a dílčích rozdílů v případě některých příčinných vazeb, což je zjevné v případě klíčového faktoru vlastnických práv. Nová politická ekonomie a priori zdůrazňuje význam politických institucí jako politický systém nebo míra politické stability, zkoumá jejich působení a následně říká, který politický systém lépe chrání vlastnická práva a prospívá tak ekonomickému rozvoji. Nová institucionální ekonomie, resp. její přístup k teorii růstu vycházející z formálního pojetí institucí a priori zdůrazňuje význam vlastnických práv, snaží se je definovat, vysvětlit, jak se utvářejí, a v neposlední řadě také zjistit, v jakých politických systémech je zajištěna vyšší ochrana vlastnických práv.⁵ Z těchto důvodů jsou oba proudy zařazeny společně mezi sociálně-ekonomické přístupy k teorii růstu založené na formálním pojetí institucí. Podle našeho názoru by i v takovémto případě bylo oprávněné používat pojem *teorie růstu nové institucionální ekonomie založené na formálním pojetí institucí*, neboť tematický záběr nové politické ekonomie je užší a stejná témata jsou obsažena i v širším tematickém spektru nové institucionální ekonomie. V rámci takto široce definované *teorie růstu nové institucionální ekonomie založené na formálním pojetí institucí* bychom potom podrobnější optikou mohli rozlišovat další podproudy teorie růstu, které by bylo možné přiřadit dalším z tzv. nových institucionálních směrů, zejména konstituční politické ekonomii.

Mezi významné, často citované autory, kteří mají blízko k teorii růstu nové politické ekonomie, patří A. Alesina, Ch. Clague, P. Keefer, S. Knack, M. Olson, D. Rodrik, R. Perotti, T. Persson, A. Przeworski, G. Tabellini, ale také F. Zakaria. Příspěvky zdůrazňující význam politických institucí se koncentrují zejména na dvě hlavní témata: charakter politického systému a míru politické (ne)stability a jejich dopady na ekonomický růst. V případě obou těchto témat jsou ovšem formulované závěry velmi nejednoznačné.

Stabilní politické prostředí je obecně považováno za výhodu pro dlouhodobý hospodářský růst.⁶ Na druhou stranu však nelze říci, že politická stabilita je podmínkou

5 Lze rozvíjet příspěvky D. Rodrika (1997, 2000, 2002), které se v průběhu času posouvají od nové politické ekonomie stále blíže teorii růstu nové institucionální ekonomie. Stejně tak koncepty M. Olsona (1982, 1996, 2000) jsou založeny na myšlence klíčové úlohy vlastnických práv a významu institucionálního prostředí. Formálně vzato mimo oba směry stojící F. Zakaria (2005) svými myšlenkami významně obohacuje jak novou politickou ekonomii, tak novou institucionální ekonomii atd.

6 I když i v této otázce lze najít skeptiky, kteří varují před obecnou tendencí *stability* přecházet v *rigiditu*.

postačující pro růst a nejspíše dokonce není ani podmínkou nutnou.⁷ Co se týče charakteru politického režimu, v literatuře panuje shoda na tom, že anarchii je třeba vnímat jako překážku ekonomického rozvoje. S diskusí týkající se otázky, zda je „prorůstavější“ uspořádání autokracie nebo demokracie, je to již značně složitější. Kompatibilita demokracie a růstu představuje otázku na poli nové politické ekonomie zřejmě vůbec nejvíce diskutovanou; dosud bez jasné odpovědi. Vznikla a nadále vzniká řada empirických studií na toto téma, v nichž autoři formulují nejrůznější závěry.⁸ Skutečností je, že ve světě rostou jak země demokratické, tak autokratické a naopak existují hospodářsky stagnující demokracie i autokracie. Prohlašovat demokracii, příp. jakýkoliv jiný typ společensko-politického uspořádání za klíčový nebo třeba *jen* důležitý faktor hospodářského růstu nelze označit jinak, než jako chybný přístup. Přece jen nosnější se jeví být úvaha o tom, že pro země na různém stupni vyspělosti se může lišit forma vhodného společensko-politického uspořádání, viz úvahy F. Zakarii (2005) o obecnosti vývoje, kdy k nastartování růstu dojde v liberalizujících se autokraciích a až bohatnoucí společnost se posléze stává demokracií, která je dlouhodobě udržitelná.

Tím se dostáváme k jediné empiricky ověřené a těžko zpochybnitelné tezi v této oblasti výzkumu. Tou je myšlenka A. Przeworského (2004, 2005) o pravděpodobnosti udržitelnosti demokracie přímo úměrné bohatství společnosti, kde je demokracie zavedena; historicky neexistují příklady bohatých a vzdělaných společností, kde by došlo k fatálnímu pádu demokracie.⁹ Przeworského teze ovšem vytváří další problém pro stoupence jednostranné kauzality směřující od politických institucí k ekonomickému růstu. Její platnost totiž vybízí k interpretaci ohledně existence kauzální vazby v opačném směru. Nikoliv v *absolutní* verzi, že by „demokracie mohla vzniknout pouze v bohatých zemích“, nýbrž v *relativní* verzi, tzn. „udržitelná demokracie vzniká pouze v bohatých zemích.“ Na rozdíl od základní Przeworského teze, kde lze konstatovat její obecnou platnost (výjimky – což je pozoruhodné – v tomto případě skutečně neexistují), posunutí této teze do podoby „udržitelná demokracie může vzniknout pouze v bohatých zemích“ provést nelze, minimálně s odkazem na „největší demokracii světa“ v Indii.

Na rozdíl od rozšířených, ovšem poněkud planých diskusí ohledně významu politické (ne)stability či demokracie stojí za vyzdvihnutí Olsonovy a Zakariovy koncepty upozorňující na závažné riziko pro hospodářský růst, které v zavedených demokraciích představuje sílící vliv zájmových a lobbyistických skupin. V tomto bodě dochází k dalšímu průniku s přístupem, který zdůrazňuje primárně význam ekonomických institucí. Podle Acemoglua, Johnsona a Robinsona představuje nejvěrohodnější teorii institucí teorie společenského konfliktu. Autoři tak rovněž, byť v poněkud posunutém významu, upozorňují na zásadní význam skupinových zájmů pro ekonomický rozvoj.

Tím se dostáváme ke druhému z dílčích proudů, nazývanému též jako teorie růstu nové institucionální ekonomie založená na formálním pojetí institucí. K význam-

7 Zajímavý příspěvek argumentující, proč politická nestabilita nemusí mít negativní vliv na hospodářský růst v dlouhém období, nabízejí R. Compton, D. Giederman a N. Johnson (2007).

8 Z méně citovaných lze jmenovat např. příspěvky, jejichž autory jsou H. Doucouliagos a M. Ulubasoglu (2007), J. Krieckhaus (2006), P. Lindert (2002).

9 Nikdy v historii totiž nedošlo k pádu demokracie v zemi s vyšším důchodem na obyvatele než 6.055 dolarů, tedy v zemi bohatší než byla Argentina v roce 1975. V historických statistikách nachází Przeworski okolo sedmdesáti příkladů chudých zemí, kde došlo k pádu demokracie. Naopak v sedmatřiceti vyspělých demokratických zemích přežívá demokracie úhrnem již déle než tisíc let.

ným a často citovaným představitelům tohoto proudu patří D. Acemoglu, Ch. Clague, S. Engerman, R. Hall, S. Johnson, Ch. Jones, M. Olson, J. Robinson, D. Rodrik, K. Sokoloff a další. Představitelé tohoto „převažujícího proudu“ soudobé sociálně-ekonomické teorie růstu uvádějí řadu faktorů důležitých pro úspěšný ekonomický rozvoj, a to jak ekonomického, tak politického charakteru. Jedná se o jednoznačně vymezený systém vlastnických práv, fungující soudní systém, respekt k právu, regulační aparát, který omezuje ekonomicky neefektivní činnosti, politické instituce, které zmírňují riziko a předcházejí sociálním konfliktům, systém omezení bránící vyvlastnění, nadměrnému zdanění a redistribuci atd. Obecně lze shrnout, že ekonomické instituce v úzké kooperaci s institucemi politickými utvářejí ekonomické motivace a pobídky ve společnosti, a tím formují chování a rozhodování ekonomických subjektů. Jejich základním úkolem je vytvářet pobídky, které budou ekonomické subjekty motivovat k ekonomické aktivitě a produktivním činnostem namísto vyhledávání činností společensky neefektivních. Za zcela klíčový faktor dlouhodobého růstu je v rámci tohoto přístupu považován systém *jednoznačně* definovaných a *dobře* vymahatelných vlastnických práv.

Co se týče vlastností institucí, patrně nejdiskutovanější je jejich endogenní či exogenní charakter. Stručně na tuto otázku odpovídají Acemoglu, Johnson a Robinson (2004): ekonomické instituce i instituce obecně jsou endogenní, neboť jsou alespoň částečně určovány společností nebo jejími segmenty. Podobně J. Aron (2000) uvádí, že instituce jsou zjevně endogenní minimálně v rozvojových zemích, kde lze pozorovat časté zásadní změny v kvalitě institucí v důsledku politické nestability či klimatických šoků. Tradičním argumentem v této debatě je rovněž divergentní vývoj institucionálního prostředí v bývalých koloniích. Více strukturovaný pohled na míru endogenity, resp. exogenity institucí v závislosti na jejich hierarchické úrovni nabízí J. Jütting (2003). Skutečnost, že instituce mají přinejmenším zčásti endogenní charakter, ovšem neznamená, že by byly nevýznamné pro ekonomickou výkonnost. Endogenní instituce mohou mít v daných podmínkách stejný význam, jako kdyby měly exogenní charakter, a mohou přetrvávat i ve velmi dlouhém časovém horizontu. Engerman a Sokoloff (2003) podotýkají, že hlavní rozdíl mezi stoupenci exogenního a endogenního pojetí institucí nespočívá v tom, jaký institucím přiřkládají význam, nýbrž v otázce, jak instituce vznikají, a v názoru na to, do jaké míry je možné je v průběhu času měnit.

Ačkoliv je stabilita důležitých institucí, a typicky jde právě o vlastnická práva, v literatuře tradičně vnímána jako pozitivní, někteří autoři upozorňují na význam flexibility institucí; např. D. Acemoglu (2006) v souvislosti s debatou o možnosti změnit neefektivní ekonomické instituce. Podobně Engerman a Sokoloff (2003) tvrdí, že existuje více případů, kdy země trpěly kvůli nepružným institucím než v důsledku nadměrné flexibility. Za patrně nejdůležitější aspekt institucionálního systému považují Engerman a Sokoloff jeho schopnost adaptovat se na nové podmínky, přizpůsobovat se novým okolnostem. *Adaptabilita*, která je do značné míry odvislá od vzdělání společnosti a míry jejích politických svobod, může být pro ekonomický rozvoj důležitější než kontinuita určitého souboru hodnot, pravidel nebo chování.

Pro široce definovanou institucionální ekonomii coby alternativu neoklasické ekonomie hlavního proudu bylo vždy tradičním tématem zpochybňování platnosti univerzálních řešení, a to ať již šlo o institucionální prostředí či o konkrétní prováděné hospodářské politiky. Stoupenci institucionální ekonomie a později nové institucionální ekonomie tuto debatu obvykle směřovali k nemožnosti aplikovat tradiční doporučení

ekonomie hlavního proudu v případě rozvojových zemí nebo později v transformujících se ekonomikách. S hlubším rozvíjením teorie růstu nové institucionální ekonomie tato debata postupně získávala nový rozměr. V řadě soudobých příspěvků nalezáme úvahy o tom, že také mezi tzv. standardními tržními ekonomikami panují v celé řadě ohledů značné rozdíly. Dlouhodobé přetrvávání těchto rozdílů a skutečnost, že země s výrazně odlišným institucionálním prostředím mohou dosahovat dlouhodobě dobrých ekonomických výsledků, vede autory těchto příspěvků ke tvrzení, že jedno *ideální* institucionální uspořádání neexistuje.¹⁰

V rámci teorie růstu nové institucionální ekonomie založené na formálním pojetí institucí lze vyzdvihnout dva nejcitovanější a nejvlivnější koncepty – D. Acemoglua, S. Johnsona a J. Robinsona, resp. R. Halla a Ch. Jonese, které již pronikly i do učebnicového výkladu ekonomie hlavního proudu.¹¹

Příspěvky Acemoglua, Johnsona a Robinsona (2001, 2004) lze označit jako nejkomplexnější pohled v rámci daného přístupu. V článku z roku 2001 polemizují se stoupení různých verzí geografické hypotézy. Jejich často citovaná argumentace je založena na dokumentaci *institucionálního zvratu* a následného zvratu v relativní prosperitě regionů, ke kterému došlo mezi lety 1500 a 2000. Na základě obsáhlého empirického materiálu vysvětlují autoři tento zvrát evropskou koloniální expanzí a vyvozují závěr, že rozdíly v ekonomických institucích jsou fundamentální příčinou rozdílů v prosperitě mezi zeměmi a regiony. Následně konstatují, že je třeba vytvořit přesvědčivou teorii institucí. Příspěvek z roku 2004 vrcholí vytvořením komplexní teorie institucí založené na *teorii společenského konfliktu*: ekonomické a politické instituce jsou vždy důsledkem vědomé volby, ovšem nikoliv nezbytně volby celé společnosti, nýbrž těch skupin, které drží moc. Přestože ekonomické instituce jsou nejdůležitějším faktorem, který ovlivňuje ekonomickou výkonnost, samy mají endogenní charakter a jsou determinovány politickými institucemi a distribucí zdrojů uvnitř společnosti.

Často citované příspěvky Halla a Jonese (1996, 1999) přicházejí s konceptem *sociální infrastruktury*, kterou definují jako instituce a vládní politiky utvářející ekonomické prostředí, v němž jsou jednotlivci motivováni k akumulaci znalostí a firmy k akumulaci kapitálu a výstupu. Sociální infrastruktura má endogenní charakter, ale je historicky podmíněna exogenními faktory, poněkud překvapivě geografii, především vzdáleností od rovníku, a jazykem, tzn. výhodou je používání světového jazyka v zemi. Takto pojímanou sociální infrastrukturu vnímají autoři jako klíčovou determinantu hospodářského růstu.¹²

Co se týče aplikačních článků – vznikla a nadále vzniká řada korelačních a regresních analýz či případových studií. Obvykle je empirický materiál přímo součástí citovaných příspěvků. Dále lze odkázat např. na přehledové články Aron (2000), Jütting (2003) či tématické sborníky např. Clague (1997).

10 Blíže k tématu viz R. Freeman (2000) nebo D. Rodrik (2000).

11 Např. do učebnic R. Dornbusche, S. Fishera a R. Startze (2004), R. Gordona (2006), D. Romera (2001). Dodejme, že ani jeden z citovaných příspěvků dosud v české literatuře nenalezáme.

12 Méně známý, nicméně zajímavý koncept blízký sociální infrastruktuře Halla a Jonese můžeme rozpoznat v příspěvku J. Jüttinga (2003), byť to vzhledem k odlišné terminologii nemusí být na první pohled patrné. Na tomto místě podotkneme, že Jüttingův příspěvek mj. opakovaně upozorňuje na nepatřičné podceňování neformálních institucí; tím se dostává na pomezí teorie růstu nové institucionální ekonomie vycházející z formálního pojetí institucí a northovského přístupu, který bude blíže představen v páté kapitole.

5. Teorie růstu nové institucionální ekonomie založená na northovském konceptu path dependency

Hlavní charakteristické znaky příspěvků, jež lze zařadit do přístupu soudobé sociálně-ekonomické teorie růstu, který nazýváme teorie růstu nové institucionální ekonomie založená na northovském konceptu path dependency, jsou následující:

- Hlavním charakteristickým znakem je, že se hlásí ke skutečnému obsahu Northova pojetí institucí.
- Zdůrazňují úlohu neformálních institucí.
- Zdůrazňují potřebu vzájemné kompatibility formálních a neformálních institucí.
- Přitom nezpochybňují význam formálních institucí; spíše implicitně předpokládají, že formálním institucím bylo v literatuře nové institucionální ekonomie věnováno více pozornosti, a proto je dosažený stupeň jejich poznání vyšší.
- V otázce institucionální změny předpokládají velmi silné působení fenoménu path dependency; ten silněji působí u neformálních institucí.
- Předpoklad, že neformální instituce automaticky reagují na změny formálních institucí, považují za mylný.
- Varují před mechanickým transferem, xeroxem či transplantací formálních institucí.
- Zdůrazňují význam kulturních a historických faktorů.
- Argumentace často čerpá z oblasti sociální psychologie, resp. behaviorální ekonomie.
- Měření neformálních institucí je vzhledem k jejich charakteru ještě problematictější záležitostí než v případě formálních institucí; oproti přístupům založeným na formálním pojetí institucí má argumentace převážně kvalitativní charakter. To prozatím platí i pro aplikační články, které zpravidla neustí v kvantitativní analýzu.
- V otázce doporučení pro hospodářskou politiku je kladen důraz na její gradualistický charakter, reformy by měly být postupné, nikoliv šokové.
- Daný přístup sociálně-ekonomické teorie růstu je daleko méně vyprofilovaný, co se týče kvantity příspěvků i hloubky jejich rozpracování než proud založený na formálním pojetí institucí; lze jej vnímat především jako perspektivní směr budoucího výzkumu.

V tematické literatuře je poměrně často citována teze A. Posena (1998), podle nějž D. North svým vymezením institucí (1990) ovlivnil především politology a ekonomické historiky, méně již samotné ekonomy. Zhodnotit toto Posenovo tvrzení není ani dnes úplně jednoduché. Provedeme-li letmý průzkum tematické literatury, je obtížné najít text, kde by nebyla zmínka o Northových myšlenkách či alespoň odkaz na jeho publikace. Půjdeme-li při tomto průzkumu více do hloubky ve snaze najít pojetí institucí, ke kterému se jednotliví autoři hlásí, lze konstatovat, že autoři většiny významnějších soudobých příspěvků explicitně uvádějí Northovu definici. Pro podepření tohoto tvrzení lze jmenovat příspěvky, jejichž autory jsou Acemoglu, Johnson a Robinson (2004), Aron (2000), Clague (1997), Engerman a Sokoloff (2003), Glaeser, La Porta, Lopez-de-Silanes a Shleifer (2004), Rodrik, Subramanian a Trebbi (2002). Potud tedy platí, že Posenova teze formulovaná v roce 1998 dnes již není relevantní a Northův vliv na autory blízké nové institucionální ekonomii je zásadní. Pokud ovšem půjdeme

ještě více do hloubky a podíváme se na vyznění (nejen) citovaných příspěvků, objevíme významný rozpor: jejich autoři se sice deklarativně hlásí k Northovu pojetí institucí, fakticky se ovšem zabývají takřka výhradně analýzou formálních institucí a zkoumáním jejich vlivu na ekonomický rozvoj. V tomto duchu by mělo smysl nadále uvažovat o platnosti zmíněné Posenovy teze.

Na druhou stranu lze ovšem v soudobé literatuře objevit i příspěvky, které vycházejí ze skutečné podstaty Northova pojetí institucí: A. Greif (1997), J. Jütting (2003), C. Mantzavinos (2001), L. Mlčoch (2005, 2006), R. Putnam (1993), J. Zweynert a N. Goldschmidt (2005), částečně i R. Compton, D. Giederman a N. Johnson (2007) nebo J. Jütting (2003). Přístup, ke kterému můžeme tyto příspěvky přiřadit, nazýváme v této práci teorie růstu nové institucionální ekonomie založená na northovském konceptu path dependency. Důvodem pro toto označení je zdůraznění úlohy neformálních institucí a ty jsou v daleko vyšší míře *závislé na minulém vývoji* než instituce formální. Vrátime-li se krátce do historie, nejstarší příspěvky definující koncept path dependency, které mají svůj původ v první polovině 80. let 20. století, se zabývaly oblastí vývoje technologií¹³. Paralelu mezi evolučním vývojem technologií a institucionálního prostředí provedl na přelomu 80. a 90. let minulého století právě D. North. V případě cesty institucionální změny North rozlišuje dvě síly, které jí formují: rostoucí výnosy a nedokonalé trhy charakterizované *významnými* transakčními náklady. North dokumentuje působení obou sil na historických příkladech (např. vznik ústavy USA). Následně konstatuje, že *historie má význam*; není možné porozumět dnešnímu rozhodování, aniž bychom sledovali evoluci institucí. Při hlubším studiu northovského směru nové institucionální ekonomie a s ohledem na provedenou klasifikaci sociálně-ekonomických teorií růstu navrhneme vyčlenit z obecného institucionálního pojetí path dependency pojetí třetí – *behaviorální*, které se týká právě neformálních institucí. Jednání ekonomických subjektů se odvíjí na základě jejich subjektivních mentálních modelů, které jsou ovlivňovány myšlenkami, ideologiemi, vírou a okolním kulturním prostředím, tedy vlivy, jež se utvářejí po desetiletí nebo dokonce po staletí. Shrnutí behaviorálních konceptů, které mají souvislost s jevem path dependency, nabízí E. Lakomaa (2006).¹⁴

Vedle D. Northa lze v rámci tohoto proudu vyzdvihnout poměrně komplexní přístup C. Mantzavinose (2001). Autor postupně vyvíjí (str. 235) „model určující, jak jednotlivci kolektivně vytvářejí a současně se učí ze společenských institucí, a jak komunikují své znalosti v měnícím se prostředí.“ Závěrečná kapitola knihy představuje *aplikaci tohoto modelu* – Mantzavinos si pokládá otázku: jakým způsobem vede evoluční proces institucí a trhů k ekonomickému růstu? V nejobecnější rovině odpovídá, že tehdy, když roste kapacita řešení problémů společnosti, resp., že lze v souladu s Hayekem ztotožnit hospodářský růst s růstem znalostí. Mantzavinos k tomu podotýká,

13 Jedná se např. o *averzi k riziku, sklon k zachování status quo* (tyto dva jevy mj. vysvětlují odpor většiny k takřka jakýmkoliv reformám), *tendenci nadhodnocovat rizika, majetnický efekt (endowment effect)* a další.

14 Z northovského přístupu vychází řada autorů, kteří (mimo jiné) ukazují proces dlouhodobého sladování formálních a neformálních institucí na případových studiích vybraných rozvojových zemí; za všechny odkažme na text J. Ensmingera (1997), resp. na příspěvky, které jsou zařazeny ve sbornících, jejichž editory jsou J. Drobak a J. Nye (1997) nebo J. Harris, J. Hunter a C. M. Lewis (2000). Příklad působení path dependency při vytváření politických institucí v Rusku v první polovině 90. let 20. století nabízí M. McFaul (1999).

že v průběhu času nerostou *pouze* naše znalosti, nýbrž také naše společenská pravidla a instituce. V této rovině však nelze hovořit o kvantifikovatelném růstu a dokonce ani jednoznačném směru růstové trajektorie; jak zdůrazňuje North, jsou možné různé cesty institucionálního vývoje. V další části textu Mantzavinos tuto výchozí úvahu konkretizuje, když hledá odpověď na podle něj klíčové otázky teorie růstu: Jaká institucionální kombinace vede k tržnímu procesu generujícímu růst? A pokud je tato kombinace formálních a neformálních institucí přijata, jak takovýto tržní proces generující růst vypadá?

Argumentace příspěvků teorie růstu nové institucionální ekonomie založené na northovském konceptu path dependency má doposud převážně kvalitativní charakter, což platí i pro aplikační články. Typické příklady významu neformálních institucí a síly působení path dependency, které uvádějí nejcitovanější autoři, vycházejí z historie. Ať již se jedná o porovnání odlišného vývoje Janovské republiky a severoafrického Maghrebu v 11. až 13. století (Greif), Anglie a Španělska v 16. až 18. století (North) nebo dlouhodobé divergence mezi oblastmi severní a jižní Itálie (Putnam). Ze soudobých příkladů lze odkázat na zajímavý text Zweynerta a Goldschmidta (2005), kde autoři působením path dependency vysvětlují rozdíly v úspěšnosti transformačního procesu ve střední Evropě oproti Evropě východní: neformální instituce středoevropských zemí byly s ohledem na historickou sounáležitost více kompatibilní s formálními institucemi vyspělých západních zemí, než tomu bylo v případě *holistických* společností většiny balkánských a postsovětských zemí.¹⁵

Závěr

Akumulace kapitálu nebo technický pokrok jsou bezesporu důležitými *faktory* růstu. Modelové teorie růstu ekonomie hlavního proudu ovšem nevysvětlují, proč v některých zemích k akumulaci dochází, zatímco v jiných ne; popisují tedy pouze bezprostřední příčiny růstu, resp. slovy Douglase Northa *růst samotný*. *Obecnější* vysvětlení nabízejí sociálně-ekonomické přístupy k teorii růstu založené na formálním pojetí institucí: k akumulaci či k inovacím dochází, jsou-li v zemi zavedena určitá pravidla (právní systém, demokratické volby aj.). Tyto přístupy věrohodně argumentují dnešní prosperitu vyspělých západních zemí, ekonomické selhání centrálně plánovaných ekonomik sovětského typu i „věčnou“ stagnaci a chudobu značné části rozvojového světa. Zvláště působivá je argumentace na příkladech divergentního ekonomického vývoje rozdělených zemí (Korea, Německo). I v případě sociálně-ekonomických přístupů k teorii růstu založených na formálním pojetí institucí ovšem narazíme na meze jejich *obecnosti*, a to položíme-li si otázku, proč v některých zemích zavedení těchto formálních pravidel povede k akumulaci, inovacím, potažmo k ekonomickému růstu a rozvoji, zatímco v jiných zemích (kupříkladu v postkoloniální Africe) nikoliv? Teorie růstu nové institucionální ekonomie založená na northovském konceptu path

15 Z northovského přístupu vychází řada autorů, kteří (mimo jiné) ukazují proces dlouhodobého sladování formálních a neformálních institucí na případových studiích vybraných rozvojových zemí; za všechny odkažme na text J. Ensmingera (1997), resp. na příspěvky, které jsou zařazeny ve sbornících, jejichž editory jsou J. Drobak a J. Nye (1997) nebo J. Harris, J. Hunter a C. M. Lewis (2000). Příklad působení path dependency při vytváření politických institucí v Rusku v první polovině 90. let 20. století nabízí M. McFaul (1999).

dependency odpovídá: lidé musejí mít schopnost těmto pravidlům porozumět a také mít vůli je respektovat. Zvenčí implementovaná formální pravidla tedy nemohou jít zcela proti po desetiletí či staletí utvářenému způsobu myšlení lidí, jejich hodnotovému systému či náboženskému cítění. A to je právě ona kompatibilita formálních a neformálních institucí, kterou zdůrazňuje teorie růstu nové institucionální ekonomie založená na northovském konceptu path dependency. Tento *northovský* proud sociálně-ekonomické teorie růstu nabízí, podle našeho přesvědčení, *nejobecnější* přístup k pochopení zákonitostí dlouhodobého ekonomického růstu a rozvoje.

Literatura

- ALESINA, A.; PEROTTI, R. 1994. The political economy of growth: a critical survey of the recent literature. *World Bank Economic Review*. 1994, 8(3).
- ALESINA, A.; RODRIK, D. 1994. Distributive Politics and Economics Growth. *Quarterly Journal of Economics*. 1994, 109.
- ARON, J. 2000. Growth and Institutions: A Review of the Evidence. World Bank, *The World Bank Research Observer*. 2000, vol. 15, no. 1.
- ACEMOGLU, D. 2005. Constitutions, Politics and Economics: A Review Essay on Persson and Tabellini's "The Economic Effect of Constitutions". [NBER, 2005, Working Paper No. 11235].
- ACEMOGLU, D. 2006. Modelling Inefficient Institutions. [NBER, 2006, Working Paper No. 11940].
- ACEMOGLU, D.; JOHNSON, S.; ROBINSON, J. 2001. Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution. [NBER, 2001, Working Paper No. 8460].
- ACEMOGLU, D.; JOHNSON, S.; ROBINSON, J. 2004. Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth. [NBER, 2004, Working Paper No. 10481].
- ACEMOGLU, D.; JOHNSON, S.; ROBINSON, J., Yared, P. 2005. From Education to Democracy? [NBER, 2005, Working Paper No. 11204].
- ACEMOGLU, D.; ROBINSON, J. 2006. Persistence of Power, Elites and Institutions. [NBER, 2006, Working Paper No. 12108].
- ARTHUR, W. B. 2007. Competing Technologies, Increasing Returns and Lock-In by Historical Events. 1988. Dostupný na http://www.santafe.edu/~wbarthur/Papers/Pdf_files/EJ.pdf.
- BERTHÉLEMY, J.-C.; KAUFFMANN, C.; RENARD, L.; WEGNER, L. 2002. Political instability, political regimes and economic performance in African countries. 2002. Dostupný na www.csae.ox.ac.uk/conferences/2002-UPaGiSSA/papers/Kauffman-csae2002.pdf.
- BREINEK, P. 2006. Ekonomické důsledky institucí. *Národohospodářský obzor*. 2006, č. 1.
- BREINEK, P.; KOUBA, L. 2007. Vybrané aspekty ekonomické výkonnosti z pohledu nové institucionální ekonomie: případ transformujících se ekonomik. In LACINA, L., RUSEK, A. (eds.) *Evropská unie: Trendy, příležitosti, rizika*. Plzeň : nakladatelství Aleš Čeněk, 2007.
- BRENNAN, G.; BUCHANAN, J., M. 2000. *The reason of rules: constitutional political economy* (The collected works of James M. Buchanan; v. 10). Liberty Fund, 2000.
- BRETSCHGER, L. 1998. *Wachstumstheorie*. München, Wien : Oldenbourg, 1998.
- BURDA, M.; WYPLOSZ, C. 2001. *Macroeconomics – a European text*. New York : Oxford university press, 2001.
- CHANG, H.-J. 2006. Understanding the Relationship between Institutions and Economic Development. UNU-WIDER, 2006. Dostupný na http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=914620#PaperDownload.
- CLAGUE, CH. (ed.) 1997. *Institutions and Economic Development: Growth and Governance in Less-Developed and Post-Socialist Countries*. London: The John Hopkins University Press, 1997.

- CLAGUE, CH.; KEEFER, P.; KNACK, S.; OLSON, M. 1997. Institutional and Economic Performance: Property Rights and Contract Enforcement. In CLAGUE, Ch. (ed.) *Institutions and Economic Development: Growth and Governance in Less-Developed and Post-Socialist Countries*. London : The John Hopkins University Press, 1997.
- CUKIERMAN A.; EDWARDS, S.; TABELLINI, Q. 2007. Seignorage and Political Instability. *American Economic Review*. June 1992. Dostupný na http://www.igier.uni-bocconi.it/whos.php?vedi=3751&tbn=albero&id_folder=177.
- DAVID, P.; A. 2007. Clio and the Economics of QWERTY. Dostupný na http://geein.fclar.unesp.br/reunioes/quinta/arquivos/060505_Clio_and_the_economics_of_qwerty.pdf.
- DOLAR, D.; KRAY, A. 2002. Institutions, Trade and Growth. The World Bank, 2002. Dostupný na http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/Institutions,Trade_and_Growth.pdf.
- DORNBUSCH, R.; FISHER, S.; STARTZ, R. 2004. *Macroeconomics*. New York : McGraw-Hill/Irwin, 2004.
- DOUCOULIAGOS, H.; ULUBASOGLU, M. 2007. Democracy and Economic growth: A meta-analysis. Public Choice World Meeting 2007. Dostupný na <http://www.creedexperiment.nl/pc2007/ocs/viewpaper.php?id=75>.
- DROBAK, J.; NYE, J. (eds.) 1997. *Frontiers of the New Institutional Economics*. Academic Press, 1997.
- EASTERLY, W.; LEVINE, R. 2001. It's Not Factor Accumulation: Stylized Facts and Growth Models. 2001. Dostupný na http://www.cgdev.org/doc/expert%20pages/easterly/easterly_factwber.pdf.
- ENGERMAN, S. L.; SOKOLOFF, K. L. 2003. Institutions and Non-Institutional Explanations of Economic Differences. [NBER, 2003, Working Paper No. 9989].
- ENSMINGER, J. 1997. Changing Property Rights: Reconciling Formal and Informal Rights to Land in Africa. In DROBAK, J.; NYE, J. *Frontiers of the New Institutional Economics*. Academic Press, 1997.
- FOSU, A. K. 2002. Political instability and economic growth: Implications of coup events in Sub-Saharan Africa – New Perspectives on Transition Economies: Africa. *American Journal of Economics and Sociology*. January, 2002. Dostupný na http://findarticles.com/p/articles/mi_m0254/is_1_61/ai_84426604/pg_1.
- FOSU, A. K. 2004. Mapping growth into economic development: has elite political instability mattered in Sub-Saharan Africa? *American Journal of Economics and Sociology*. Nov, 2004. Dostupný na http://findarticles.com/p/articles/mi_m0254/is_5_63/ai_n8642245.
- FRAIT, J.; ČERVENKA, M. 2002. *Předpoklady a faktory dynamického růstu české ekonomiky ve světle nové teorie a empirie růstu*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky. 2002, č. 3.
- FREEMAN, R. B. 2000. Single Peaked Vs. Diversified Capitalism: The Relation Between Economic Institutions and Outcomes? [NBER, 2000, Working Paper No. 7556].
- GHURA, D.; MERCEREAU, B. 2004. Political Instability and Growth: The Central African Republic. [IMF, 2004, Working Paper 04/80].
- GOLDIN, C. 1994. Cliometrics and the Nobel. [NBER, 1994, Historical Paper No. 65].
- GORDON, R. J. 2006. *Macroeconomics*. Pearson, Addison Wesley, 2006.
- GLAESER, E. L.; LA PORTA, R.; LOPEZ-DE-SILANES, F.; SHLEIFER, A. 2004. Do Institutions Cause Growth? [NBER, 2004, Working Paper No. 10568].
- GREIF, A. 1997. On the Interrelations and Economic Implications of Economic, Social, Political and Normative Factors: Reflections from Two Late Medieval Societies. In DROBAK, J.; NYE, J. *Frontiers of the New Institutional Economics*. Academic Press, 1997.
- HALL, R. E.; JONES, CH. I. 1996. The Productivity of Nations. [NBER, 1996, Working Paper No. 5812].
- HALL, R. E.; JONES, CH. I. 1999. Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker than Others? 1999. Dostupný na <http://elsa.berkeley.edu/~chad/pon400.pdf> a <http://elsa.berkeley.edu/users/chad/HallJonesQJE.pdf>.
- HARRIS, J.; HUNTER, J.; LEWIS, C. M. (eds.) 2000. *The New Institutional Economics and Third World Development*. Routledge, 2000.
- HEIJDR, B. J.; VAN DER PLOEG, F. 2002. *Foundations of modern macroeconomics*. Oxford University Press, 2002.

- HODGSON, G.; M. 2004. *The Evolution of Institutional Economics*. London : Routledge, 2004.
- HOLMAN, R. 2004. Ekonomická analýza práva. *Politická ekonomie*. 2004, roč. 52, č. 4.
- JÜTTING, J. 2003. Institutions and Development: A Critical Review. [OECD Development Centre, 2003, Working Paper No. 210].
- KOUBA, K. 2000. Konstituční ekonomie: popelka v české ekonomické obci. Praha, seminář ČSE, 2000, bulletin č. 17.
- KOUBA, K.; VYCHODIL, O.; ROBERTS, J. 2005. *Privatizace bez kapitálu*. Praha : Karolinum, 2005.
- KOUBA, L. 2005a. Konfrontace závěrů neoklasické teorie růstu a nové teorie růstu a alternativní vysvětlení rozdílů v ekonomické výkonnosti. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*. 2005, sv. LIII, č. 3.
- KOUBA, L. 2007. Sociálně-ekonomické přístupy k teorii růstu v rámci literatury ekonomie hlavního proudu. *Národohospodářský obzor*. 2007, č. 2.
- KOUBA, L. 2008. Přehled nových institucionálních směrů. In *Firma a konkurenční prostředí 2008 - Sekce 1 – Česká ekonomika v integračních procesech*. Brno : MSD, s. r. o., 2008.
- KOUBA, L.; PŘENOSIL, J. 2003. Diskuse přístupů k teorii růstu v rámci nové politické ekonomie. *Národohospodářský obzor*. 2003, č. 4.
- KRIECKHAUS, J. 2006. Democracy and economic growth: how regional context influences regime effects. *British Journal of Political Science*, 2006, April.
- LAKOMAA, E. 2006. Can behavioural Economics Improve the Understanding of Politics? 2006. Dostupný na http://pubchoicesoc.org/papers_2006/lakomaa.pdf.
- LINDERT, P. H. 2003. Voice And Growth: Was Churchill Right? *Journal of Economic History*, 2003, v63 (2, Jun). Dostupný na <http://www.nber.org/papers/w9749.pdf>.
- MANTZAVINOS, C. 2001. *Individuals, Institutions and Markets*. Cambridge University Press, 2001.
- MINFORD, P.; PEEL, D. 2002. *Advanced Macroeconomics: A Primer*. Edward Elgar, 2002.
- McARTHUR, J. W.; SACHS J. D. 2001. Institutions and Geography: Comment on Acemoglu, Johnson and Robinson (2000). [NBER, 2001, Working Paper No. 8114].
- MC COMBIE, J.; THIRLWALL, A. P. 1999. Growth in an international context: a Post Keynesian view. In MCFAUL, M. 1999. Institutional Design, Uncertainty, and Path Dependency during Transitions: Cases from Russia. *Constitutional Political Economy*, 1999, 10.
- MLČOCH, L. 2005. *Institucionální ekonomie*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2005.
- MLČOCH, L. 2006. *Ekonomie důvěry a společenského dobra*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2006.
- MLČOCH, L.; MACHONIN, P.; SOJKA, M. 2000. *Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2000.
- MUELLER, D. C. 2006. Torsten Persson and Guido Tabellini, The Economic Effects of Constitutions. 2006. Dostupný na <http://www.springerlink.com/content/k10145x87528w010>.
- NELSON, R.; WINTER, S. 1982. *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Harvard University Press, 1982.
- NELSON, R.; WINTER, S. 2007. Preface to the Japanese Translation (An Evolutionary Theory of Economic Change). 2007. Dostupný na <http://www.si.umich.edu/ICOS/PrefacetoJapanese.pdf>.
- NORTH, D. C. 1990. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press, 1990.
- NORTH, D. C. 1994. Vývoj ekonomické výkonnosti v čase. *Politická ekonomie*. 1994, roč. 42, č. 4.
- NORTH, D. C. 1995. Institucionální struktury a transformační procesy. *Politická ekonomie*. 1995, roč. 43, č. 5.
- NORTH, D. C. 1997. Prologue. In DROBAK, J., NYE, J. *Frontiers of the New Institutional Economics*. Academic Press, 1997.
- NORTH, D. C. 2005. *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton University Press, 2005.
- OLSON, M. 1982. *The Rise and Decline of Nations. Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities*. Yale University Press, 1982.

- OLSON, M. 1992. Big bills left on sidewalk: why some nations are rich and other poor. *Journal of Economic Perspectives*. 1996, no. 2, Spring.
- OLSON, M. 2000. *Power and Prosperity. Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*. New York : Basic Books, 2000.
- OLSSON, O. 2005. Geography and Institutions: Plausible and Implausible Linkages. In *Growth, Trade and Economic Institutions*. Wien, New York : Springer, 2005.
- PERSSON, T.; TABELLINI, G. 2003. *The Economic Effects of Constitutions*. The MIT Press, 2003.
- PERSSON, T.; TABELLINI, G. 2006. Democratic capital: The nexus of political and economic change. 2006. Dostupný na http://www.iies.su.se/~persson/papers/paper_march29.pdf.
- PERSSON, T.; TABELLINI, G. 2007. The growth effect of democracy: Is it heterogenous and how can it be estimated? 2007. Dostupný na http://www.iies.su.se/~persson/papers/cifar_paper_may16_07.pdf.
- POSEN, A. 1998. Do Better Institutions make Better Policy? *International finance*. 1998, 1 (1).
- PRZEWORSKI, A. 2004. Democracy and Economic Development. 2004. Dostupný na www.nyu.edu/gsas/dept/politics/faculty/przeworski/papers/sisson.pdf.
- PRZEWORSKI, A. 2005. Self-enforcing Democracy. 2005. Dostupný na www.nyu.edu/gsas/dept/politics/faculty/przeworski/papers/wittman.pdf.
- PRZEWORSKI, A.; LIMOGNI, F. 1993. Political Regimes and Economic Growth. *The Journal of Economic Perspectives*, 1993, no. 3.
- PUTNAM, R. 1993. *Making Democracy Work*. Princeton : Princeton University, 1993.
- RAUCH, J. 1994. *Demosclerosis*. New York : Random House, 1994.
- RODRIK, D. 1997. Democracy and Economic Performance. 1997. Dostupný na www.j-bradford-delong.net/Teaching_Folder/Econ_202c/readberk/9-Political_Economy/demoecon.PDF.
- RODRIK, D. 2000. Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them. [NBER 2000, Working paper No. 7540].
- RODRIK, D.; SUBRAMANIAN, A.; TREBBI, F. 2002. Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development. [NBER, 2002, Working Paper No. 9305].
- ROMER, D. 2001. *Advanced Macroeconomics*. New York : McGraw Hill, 2001.
- SACHS, J. D. 2003. Institutions Don't Rule: Direct Effect of Geography on Per Capita Income. [NBER, 2003, Working Paper No. 9490].
- THIRLWALL, A. P. 2002. *The Nature of Economic Growth: an alternative framework for understanding the performance of nations*. Cheltenham : Edward Elgar, 2002.
- WIESENTHAL, H. 2003. German unification and „model Germany“: an adventure in institutional conservatism. 2003. Dostupný na www.accessmylibrary.com.
- WEIL, D. N. 2005. *Economic growth*. Pearson, Addison Wesley, 2005.
- ZAKARIA, F. 2005. *Budoucnost svobody – Neoliberální demokracie v USA a ve světě*. Praha : Academia, 2005.
- ZWEYNERT, J.; GOLDSCHMIDT, N. 2005. The Two Transitions in Central and Eastern Europe and the Relation between Path Dependent and Politically Implemented Institutional Change. [HWWA Discussion Paper, Hamburg, 2005]. Dostupný na http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=704281.

THE PROPOSAL OF ORIGINAL CLASSIFICATION OF CONTEMPORARY SOCIAL-ECONOMIC APPROACHES TO THE GROWTH THEORY

Luděk Kouba, Faculty of Business and Economics, Mendel University of Agriculture and Forestry in Brno, Zemědělská 1, CZ – 613 00 Brno (kouba@mendelu.cz).

Abstract

The paper works with assumptions, that the conclusions of mainstream approaches to the growth theory are problematical; there are alternative social-economic approaches to the theory of economic growth that offer more plausible explanations of the fundamental economic questions than the traditional views; both social-economic lines of thought and social-economic approaches to the growth theory are not systematized. Considering of these matters, the main aim of this paper is to propose original classification of contemporary social-economic approaches to the growth theory and consecutively to characterize these classified approaches. Two partial streams within *the social-economic approaches to the growth theory based on formal conception of institutions* (the approach primarily emphasizing the importance of political institutions, the approach primarily emphasizing the importance of economic institutions) have many common features (subjects, methodology, conclusions, exponents) and they together make prevailing stream of the contemporary social-economic growth theory. *The growth theory of the new institutional economics based on the North's path dependency concept* is still less profiled. This approach really accepts the conception of institutions of Douglas North.

Keywords

Classification of growth theory, economic growth, formal institutions, informal institutions, path dependency

JEL Classification

O10, O43, P14